

Juho Salmi

Ilmastomuutoksen systeemidynaaminen mallinnus ja simulointi

Sähkötekniikan korkeakoulu

Kandidaatintyö
Espoo 5.10.2013

Vastuupettaja:

TkT Pekka Forsman

Työn ohjaajat:

DI Tomi Sorasalmi

TkT Pekka Forsman

Tekijä: Juho Salmi

Työn nimi: Ilmastomuutoksen systeemidynaaminen mallinnus ja simulointi

Päivämäärä: 5.10.2013

Kieli: Suomi

Sivumäärä:6+8

Koulutusohjelma: Automaatio- ja systeemitekniikka

Vastuuopettaja: TkT Pekka Forsman

Ohjaajat: DI Tomi Sorasalmi, TkT Pekka Forsman

Placeholderina alkuperäinen tehtävänanto: Systeemidynamiikkaa on käytetty paljon ympäristöongelmien sekä ilmastomuutoksen mallintamisessa. Kandidityön tarkoituksena on tehdä kirjallisuustarkastelu ilmastomuutoksen mallintamisessa käytetyistä systeemidynaamisista malleista, eri lähestymistavoista, eri resoluution malleista ja sovellusalueista. Pyritäänkö malleilla ymmärtämään ilmastomuutosta paremmin vai kommunikoidaan jo tiedossa olevia ongelmia. Käyttävätkö vain päättäjät malleja vai onko kehitetty suurelle yleisölle tarkoitettuja malleja/pelejä. Mitä uutta systeemidynaaminen mallintaminen on tuonut ilmastomuutoksen mallintamiseen.

Avainsanat: Systeemidynamiikka, ilmastomuutos

Author: Juho Salmi

Title: Modeling and Simulating Climate Change with System Dynamics

Date: 5.10.2013

Language: Finnish

Number of pages:6+8

Degree programme: Automation and Systems Technology

Supervisor: D.Sc. (Tech.) Pekka Forsman

Advisors: M.Sc. (Tech.) Tomi Sorasalmi, D.Sc. (Tech.) Pekka Forsman

Abstract in English.

Keywords: System dynamics, climate change

Esipuhe

Otaniemi, 24.9.2013

Juho T. Salmi

Sisällysluettelo

Tiivistelmä	ii
Tiivistelmä (englanniksi)	iii
Esipuhe	iv
Sisällysluettelo	v
Symbolit ja lyhenteet	vi
1 Johdanto	1
2 Systeemidynamiikka	3
2.1 Systeemidynamiikan historia	3
2.2 Systeemiajattelu ja päätöksenteko	4
2.3 Takaisinkytkentä	5
2.4 Kausaalidiagrammi: varastot ja virtaukset	5
3 Ilmastonmuutos	6
3.1 Fysikaaliset ilmastomallit	6
3.2 Fiddamanin malli	6
3.3 Systeemidynaamiset mallit 2	6
4 Yhteenveto	7
Viitteet	8

Symbolit ja lyhenteet

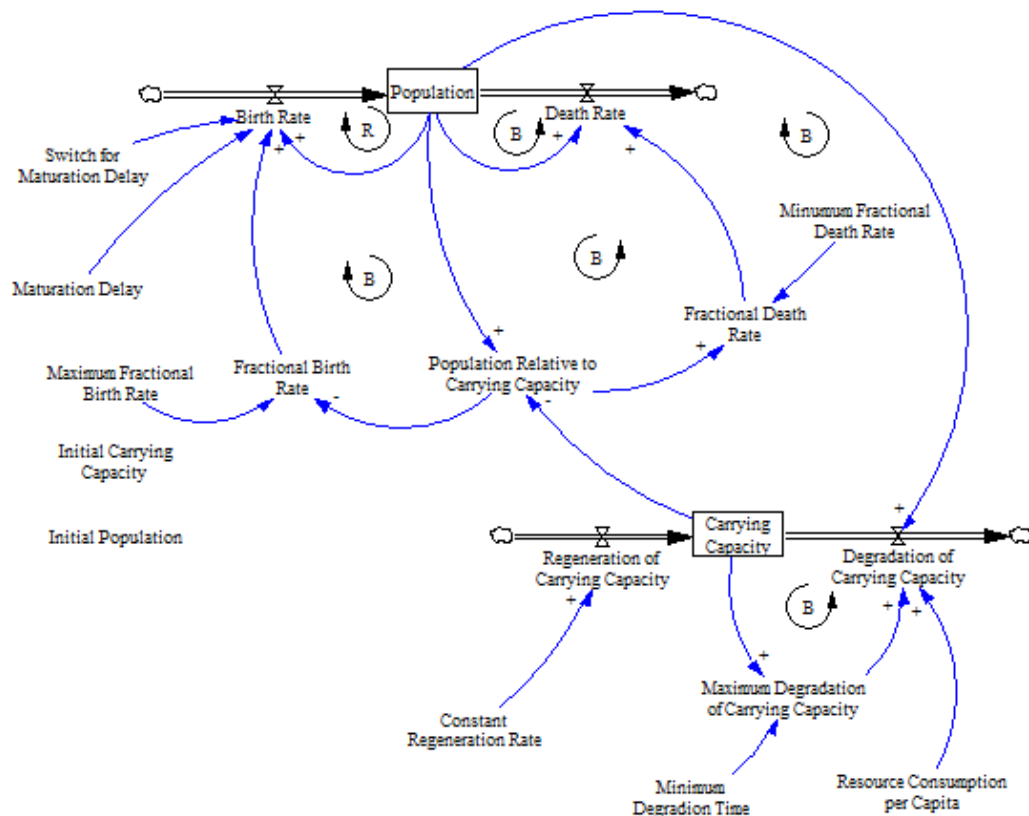
Lyhenteet

SD systeemidynamiikka

1 Johdanto

Ihmiselle on luontaista ajatella, että asioille on selkeät ja suoraviivaiset syy-seuraussuhteet; yksi asia vaikuttaa toiseen. Maailma ei kuitenkaan ole niin yksinkertainen ja lineaarinen, vaan asiat ovat mitä moninaisimmin tavoin vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Systeemidynamiikka on tapa ymmärtää, mallintaa ja simuloida tätä vuorovaikutusta sekä niiden muodostamaa monimutkaista systeemiä.

Systeemidynaaminen malli rakentuu varantojen, virtausten sekä takaisinkytkettyjen silmukoiden varaan. Systeemidynaamiset mallit kuvataan yleensä kausaalidiagrammeilla. Kuva 1 on esimerkki populaation ja luonnon kantokyvyn kausaalidiagrammista.

Kuva 1: Esimerkki systeemidynaamisesta kausaalidiagrammista.

Systeemidynamiikan tapa lähestyä asioita tarjoaa erinomaiset työkalut päätöksenteolle ja ajattelulle yleisesti. Yksi keskeinen systeemidynamiikan etu on sen ilmaisuvoima. Kausaalidiagrammit kiteyttävät hyvin, mistä systeemidynaamisessa mallissa on kyse. Lisäksi systeemidynaamisia malleja on verrattaen luonteva lähteä rakentamaan tunnettujen ja tutkittujen kausaaliteettien varaan. Systeemidynaamiset mallit ovat myös laskennallisesti kevyitä, joten mallin parametrien muuttamisen vaikutusten demonstroiminen käy hetkessä.

Ilmastomuutos on tilastollisesti merkittävää ja pitkäkestoista muutosta globaalissa tai paikallisessa ilmastossa. Tässä kandidaatintyössä keskitytään ihmisen toiminnasta johtuvaan globaaliin ilmastomuutokseen, erityisesti ilmaston lämpenemiseen.

Ilmaston muutosta mallinnetaan, jotta kykenisimme arvioimaan, millaisia vaikutuksia toiminnallamme on, ja millaisin päätösin voisimme saada ilmaston kehittymään haluttuun suuntaan. Ilmastoja ja sen muutosta mallinnetaan tieteellisiin tarkoituksiin pääasiassa fysikaalisilla malleilla. Fysikaaliset mallit ovat tarkkoja, mutta laskennallisesti raskaita, eivätkä ne ole maallikon tai poliittisen päättäjän ymmärrettävissä. Systeemidynamiikalla voidaan ilmastomalli esittää ymmärrettävässä muodossa siten, että maallikko poliittinen päättäjä kykenee suurpiirteisesti hahmottamaan, mistä mallissa on kyse. Lisäksi systeemidynaaminen simulaatio on ajettavissa hetkessä, joten parametrien muutosten seuraukset esim. ympäristöpoliittisiin päätöksiin liittyen on nopeasti havainnollistettavissa.

Tässä kandidaatintyössä käydään läpi, mitä on systeemidynamiikka ja mitä uutta se on tuonut ilmaston ja sen muutoksen mallintamiseen sekä käydään läpi erilaisia systeemidynaamisia ilmastomalleja sekä niiden etuja.

2 Systemidynamiikka

Systemi eli järjestelmä tarkoittaa toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevien osien muodostamaa kokonaisuutta [2]. Systemidynamiikka on tietokoneavusteinen lähestymistapa päätöksentekoon ja mutkikkaiden systemien mallintamiseen [1]. Mutkikkaalle systemille ei ole yksikäsitteistä määritelmää, mutta systemin mutkikkautta lisäävät systemin epälineaarisuus ja takaisinkytkennät [7]. Nämä ovat systemidynaamisessa mallintamisessa keskeisiä ominaisuuksia [1].

Tämän luvun tavoite on tutustua systemidynamiikkaan. Alaluvussa 2.1 tutustutaan systemidynamiikan historiaan, alaluvussa 2.2 tutustutaan systemiajatteluun ja päätöksentekoon, alaluvussa 2.3 tutustutaan takaisinkytkentään ja alaluvussa 2.4 tutustutaan kausaalidiagrammeihin sekä varastoihin ja virtauksiin.

2.1 Systemidynamiikan historia

Systemidynamiikan ymmärtämiseen auttaa sen historian tunteminen. Tämä alaluku käsittelee systemidynamiikan historiaa, etenkin sen syntyyn ja kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä.

Systemidynamiikan on alunperin perustanut Jay W. Forrester, joka vuonna 1956 siirtyi MIT:ssä sähkötekniikan alalta Sloan School of Managementiin tekemään operaatiotutkimusta. Forrester alkoi tutkia, miksi General Electricin tehtailla työskenneltiin välillä kolmessa vuorossa ja välillä jouduttiin puolet työntekijöistä irtisanomaan. Forrester alkoi yhdistellä säätö- ja systemiteoriaa operaatiotutkimukseen ja ryhtyi simuloimaan teollisuustuotantoa sekä luomaan sille säätöjärjestelmiä tietokoneavusteisesti. Tämän tutkimuksen pohjalta syntyi systemidynamiikka ja alan ensimmäinen julkaisu *Industrial Dynamics* [3]. [5]

Forresterin [4, s. 398-399] mukaan sen aikainen operaatiotutkimus ei tarjonnut hyviä työkaluja laajoihin, ylimmän tason johtamisen haasteisiin. Operaatiotutkimuksessa keskityttiin pääsääntöisesti yksittäisten, irrallisten päätösten seurausten hahmottelemiseen avoimen silmukan järjestelminä oletuksella, että itse päätös ei vaikuta päätöksentekoon vaikuttaviin tekijöihin. Tällaisella tarkastelulla pystyttiin yksinkertaistamaan analyysiä, mutta näin kyettiin tarkastelemaan riittävällä tarkkuudella vain yksinkertaisia, lineaarisia tilanteita siinä, missä systemidynamiikalla pystytään ottamaan huomioon monimutkaisetkin järjestelmän osien vuorovaikutukset ja mallintamaan monimutkaisia, epälineaarisia järjestelmiä. [4, s. 398-399]

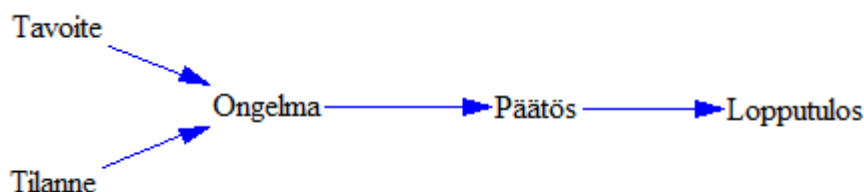
Forresterin [4, s. 398-399] mukaan takaisinkytkettyjä järjestelmiä oli jo pitkään tutkittu ja hyödynnetty insinööritieteissä, biologiassa ja taloustieteessä, mutta niitä oli vasta hiljattain alettu ymmärtää. Samat takaisinkytkettyjen järjestelmien periaatteet keskenään vuorovaikutuksessa olevista järjestelmän osista on yleistettävissä eri tieteenaloille. Systemidynamiikka onkin poikkitieteellistä ja sitä hyödynnetään nykyisin lukuisilla eri tieteenaloilla. [4, 6, 1]

2.2 Systeemiajattelu ja päätöksenteko

Systeemiajattelu on tapa jäsentää maailma monimutkaisena järjestelmänä, jonka osat ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Systeemidynamiikka on puolestaan systeemiajattelun työkalu. Sterman [6, s. 4-5] vertaa systeemidynamista mallintamista lentosimulaattoriin: lentosimulaattori opettaa turvallisesti lentäjän lentämään ja systeemidynamiikka johtajan systeemiajattelemaan eli ymmärtämään järjestelmää, johon tämän päätökset kohdistuvat. [6]

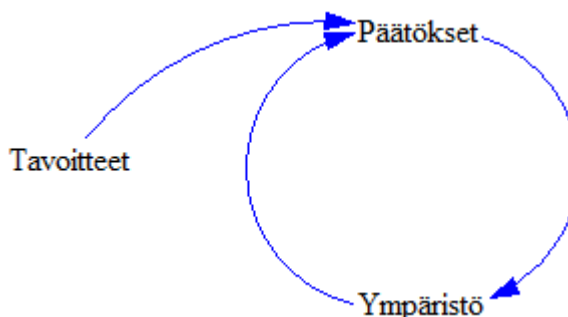
Tie helvettiin on kivetty hyvillä aikomuksilla. Stermanin [6, s. 5-6] mukaan hyvää tarkoittavilla päätöksillä saatetaan tehdä ongelmia pahemmiksi, sillä monilla päätöksillä on seurauksia, joita on vaikea ennalta arvioida.

Päätöksentekoa koskehtavan maailmankuvan voi jakaa tapahtumasuuntautuneeseen ja takaisinkytkentäsuuntautuneeseen maailmankuvaan. Tapahtumasuuntautunut maailmankuva on ihmiselle luonteva, sillä se on lineaarinen ja suoraviivainen: jokaisella teolla on seurauksensa. Kuva 2 kuvaa tapahtumasuuntautunutta ajattelutapaa. Olkoon tilanne ja asetetut tavoitteet. Mitä enemmän tilanne poikkeaa tavoitteista, sitä suurempi on ongelma. Ongelman pohjalta tehdään päätös ja saadaan haluttu lopputulos. Päätös voi kuitenkin vaikuttaa ympäröivään tilanteeseen mitä moninaisimmin tavoin. Tapahtumasuuntautuneessa maailmankuvassa tätä ei välttämättä huomioida, ja päätöksistä saattaa seurata odottamattomia sivuvaikutuksia. [6, s. 10]

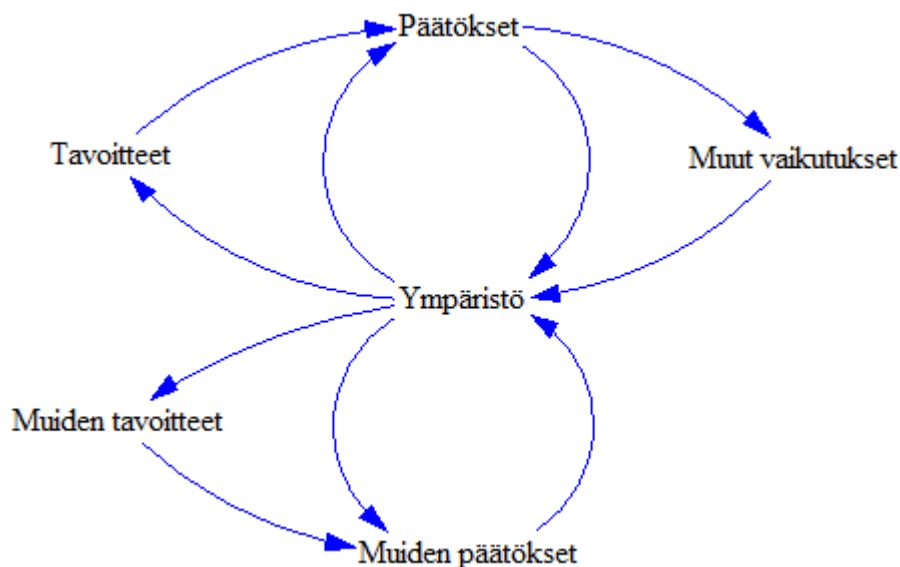
Kuva 2: Tapahtumasuuntautunut maailmankuva.

Takaisinkytkentäsuuntautuneessa maailmankuvassa ymmärretään, että päätöksenteko vaikuttaa ympäröivään tilanteeseen, jonka pohjalta tehdään päätöksiä (Kuva 3).

Kuva 3: Takaisinkytkentäsuuntautunut maailmankuva.

Tämäkään ei ole vielä kokototuus, vaan päätösten seurauksena muuttuva ympäristö vaikuttaa omiin tavoitteisiin ja esim. kilpailijoiden tavoitteisiin ja toimintaan sekä aiheuttaa muita sivuvaikutuksia (Kuva 4). Tätäkin mallia voidaan edelleen laajentaa löydettyä lisää tekijöitä, jotka ovat vuorovaikutuksessa järjestelmän osien kanssa. [6, s. 10-12]

Kuva 4: Laajennettu takaisinkytkentäsuuntautunut maailmankuva.

2.3 Takaisinkytkentä

Stermanin [6, s. 12] mukaan takaisinkytkennät eli järjestelmän sisäiset vuorovaikutussuhteet vaikuttavat järjestelmän monimutkaisuuteen enemmän kuin järjestelmän osien monimutkaisuus itse. Tämän vuoksi takaisinkytkentöjen löytäminen on keskeisin osa systeemidynaamista mallinnusta.

Takaisinkytkettyjä silmukoita on kahdenlaisia: negatiivisia ja positiivisia.

2.4 Kausaalidiagrammi: varastot ja virtaukset

3 Ilmastonmuutos

Ilmastomalleista yleisesti.

3.1 Fysikaaliset ilmastomallit

Fysikaalisista ilmastomalleista.

3.2 Fiddamanin malli

Systeemidynaamisia ilmastomalleja on todennäköisesti useampia, joten nämä voi ehkä ryhmitellä tai ottaa esille case-tyyppisesti.

Tom Fiddaman mallintaa ilmaston lämpenemistä systeemidynaamisesti jakaen mallin kahteen osaan: hiilidioksidi- ja lämpövarastoihin.

3.3 Systeemidynaamiset mallit 2

4 Yhteenveto

Viitteet

- [1] What is system dynamics?
- [2] Robert L. Flood and Ewart R. Carson. *Dealing with Complexity: An Introduction to the Theory and Application of Systems Science*. Plenum Publishing Corporation, New York, 2nd edition, 1988.
- [3] Jay W Forrester. *Industrial Dynamics*. 1961.
- [4] Jay W Forrester. Industrial Dynamics — After the First Decade. *Management Science*, 14(7):398–415, 1968.
- [5] Jay W Forrester. The Beginning of System Dynamics, 1989.
- [6] John D. Sterman. *Business Dynamics*. Jeffrey J. Shelstad, 2000.
- [7] Lotfi a. Zadeh. Outline of a New Approach to the Analysis of Complex Systems and Decision Processes. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics*, SMC-3(1):28–44, 1973.